

برگه‌هایی از تاریخ جنبش کارگری ایران (۴)

افشین شمس قهفرخی

مرتضی حجازی (تولد ۱۲۸۱ خ. / ۱۹۰۱ م. - فوت ۱۳۰۷ خ. / ۱۹۲۸ م.)

مرتضی حجازی در خانواده ای فقیر در شهر تهران متولد شد. او به علت فقر مالی خانواده اش از کودکی به عنوان کارگر در یکی از چاپخانه های تهران مشغول به کار شد. مرتضی در ۱۰ سالگی به عضویت اتحادیه کارگران چاپخانه های تهران (اتحادیه مطابع طهران) در آمد (۱۲۹۱ خ. / ۱۹۱۱ م.) و از همین زمان فعالیت کارگری را آغاز کرد.

با تشکیل «حزب کمونیست ایران-عدالت» (حکا) به عنوان عضو تشکیلات تهران در بخش کارگری آن حزب مشغول به فعالیت شد. مرتضی در اوایل سال ۱۳۰۰ خ. / ۱۹۲۱ م. به همراه «عطا الله آرش» - «رضا قلی آرش» (هر دو برادر کارگر مکانیک و از فعالان کارگری و حکا در تهران بودند) - «مهدی حقیقت» (کارگر کفاش) - «محمد آخوند زاده» و «محمد دهگان» (کارگر چاپخانه و از بنیان گذاران اتحادیه کارگران چاپخانه)، «اتحادیه عمومی کارگران ایران» را بنیان گذاشتند. این اتحادیه در بر گیرنده ی ۱۷ - ۱۸ اتحادیه کارگری بوده و تعداد اعضای آن در حدود ۸۰۰۰ نفر تخمین زده می شود.

پس از آن مرتضی از جمله کسانی بود که با یاری محمد دهگان نشریه کارگری «حقیقت» که در واقع ارگان اتحادیه محسوب می شد، تاسیس کرد (دی ماه ۱۳۰۰ خ.). این نشریه تا اوایل تیر ۱۳۰۱ خ. به چاپ می رسید و پرتیراژترین نشریه زمان خود محسوب می گردید.

مرتضی از فعالترین پیشروان کارگری بین سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۶ خ. محسوب می گردد که در سازمان دادن تشکل های کارگری و آموزش کارگران نقش موثری را ایفا نمود. وی در جریان تشکیل کنگره دوم حکا (آبان ۱۳۰۶ خ. / نوامبر ۱۹۲۷ م.) که به کنگره ارومیه معروف شد، به نمایندگی از بخش کارگری و از شهر تهران در این کنگره شرکت نمود و در انتخابات پایانی آن به همراه تنی چند از فعالان کارگری (ار جمله محمد تنها- حقیقت- فروزی و انزابی) به عنوان مسئول بخش کارگری این جریان انتخاب گردید.

کمی پس از اتمام کنگره حکا به عنوان نماینده اتحادیه های کارگری ایران در کنگره سراسری پروفینترن در مسکو شرکت کرد. بازگشت مرتضی از شوروی مصادف بود با هجوم سراسری پلیس رضاشاهی به جنبش کارگری. این هجوم بعد از جشن ۱۱ اردیبهشت ۱۳۰۶ خ. صورت پذیرفته بود. در این روز، اول ماه مه به صورت مشترک توسط اتحادیه های کارگری و «حزب سوسیالیست ایران» (به رهبری سلیمان میرزا اسکندری) در یکی از باغهای اطراف تهران جشن گرفته شد. در این حین پلیس از محل جشن مطلع و باغ را محاصره کرد.

اطرافیان سلیمان میرزا که از این واقعه مطلع شده بودند زودتر وی را آگاه کردند و همگی بدون آنکه به کارگران اطلاع دهند از محل جشن گریختند، پس از چند لحظه پلیس به درون باغ حمله کرد و تعداد زیادی از کارگران و فعالان کارگری را دستگیر نمود. از این تاریخ به بعد حمله حکومت رضاشاه به جنبش کارگری شکل علنی به خود گرفت. زمانی که مرتضی از شوروی باز می‌گشت این سرکوب در اوج خود قرار داشت. پس از مدتی او به همراه عده‌ای دیگر از فعالان کارگری و چپ در تهران از سوی پلیس شناسایی و دستگیر شد. مرتضی در زندان قصر و در بخش شماره ۱ معروف به «حبس تاریک» به صورت انفرادی محبوس گردید. در این مدت او از ملاقات محروم و زیر وحشیانه‌ترین و غیر انسانی‌ترین شکنجه‌ها قرار داشت. از مدت اسارت و شکنجه وی اطلاع دقیقی در دست نیست.

سرانجام مرتضی حجازی در اثر شکنجه‌های وارده و بیماری در زندان قصر تهران جان باخت. مراسم چهلمین روز در گذشت وی به صورت نیمه مخفی در شهر باکو از طرف ایرانیان مبارز مقیم این شهر برگزار گردید. خبر جان باختن مرتضی حجازی در اروپا سر و صدای فراوانی ایجاد کرد و روزنامه‌ها و محافل چپ و مترقی علیه استبداد رضا شاهی تبلیغات فراوانی کرده و مقالات متعددی نوشتند. در این مقالات از وضعیت شکنجه و سرکوب حاکم علیه جنبش آزادیخواهان و کارگری انتقاد زیادی شده بود. این روند (که به زیر فشار قرار گرفتن رژیم ایران در اروپا منجر گردید) باعث شد تا رضا شاه به رییس شهربانی وقت «سرتیپ جان محمد خان درگاهی» دستور دهد که از شکنجه‌هایی که منجر به فوت چپ‌گرایان می‌شود، جدا خودداری شود.

ابوالقاسم لاهوتی پس از مرگ مرتضی حجازی شعری در مورد وی سرود که ما بخشی از آن را در این جا نقل می‌کنیم (البته نقل این شعر صرفاً به عنوان یک سند تاریخی جنبش کارگری است و دلیل بر تایید گرایشات لاهوتی نمی‌باشد):

درین زمانه بسا کس بود که سر بخشد

ولی نه چون تو که سر را به رنجبر بخشد

قسم به خون تو کاندل زمین آزادی

شهادت تو بود دانه و ثمر بخشد

نکرد مرگ تو بر شه اثر ولی تاثیر

فغان مادر پیرت به کارگر بخشد

در انقلاب جهان مرگ پرشهامت تو

به فوج کارگر و رنجبر ظفر بخشد

درفش سرخ به زودی به شه کند ثابت

که خون ناحق زحمتکشان اثر بخشد

(تاشکند آوریل ۱۹۲۹)

منابع

- ۱- فصولی از تاریخ مبارزات سیاسی و اجتماعی ایران ضیا الدین الموتی شرکت انتشاراتی چاپخش
- ۲- خاطرات دوران سپری شده- خاطرات یوسف افتخاری ۱۲۹۹-۱۳۲۶ به کوشش مجید نفرشی و کاوه بیات انتشارات فردوس
- ۳- آخرین سنگر آزادی-مجموعه مقالات میر جعفر پیشه وری در روزنامه حقیقت ارگان اتحادیه عمومی کارگران ایران ۱۳۰۰-۱۳۰۱ به کوشش رحیم ربیس نیا نشر شیرازه
- ۴- دیوان ابوالقاسم لاهوتی به کوشش محمد لوی عباسی انتشارات نوشین